

पेज - २

- 25 x 17.5 x 0.1 cm.

विषय - व्याकरण

दुस्तर कालं शरीर पुवसर्धय द्विय तेत दुरणामित्यु

प्रतिषेधेनायमैवस्वरः । दात्रिशालम् प्रस्थेकु-
दमऊन्यादीना

① पंचपक्षी पेज - ८

20 x 16 x 0.2 cm.

पुत्री गणेशायनमः अथ पंचपक्षी लिख्यते गुरंगव्यापी

स्यांवस्तु पुंलिंगज्ञानं ज्ञात्वा तदनुसारेणोच्येत्यम

No-4

योग्यमशनादि २ तत्रावतरणमित्यने-

1

उत्तरकालं शरीरपुष्टयर्थं यदीयते तद्वरणा मित्युच्यते परोपिकृत्वो हारिस्वर

वेधवापयः शब्दा गवा
दीनां पालकवचनाः
= ४
नवादिनीत्यर्थः = ४

एवाध्यत इत्यहरण इति निषेधेन त्राध्यते तेन वा ५ वर्यमित्यहरि

स्वरः सिध्यति युक्ते च धारा ६६ युक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम्।

अध्यवशाद्योपि समासे
युक्तवाच्येवेति = ४

गोवद्ववः। कर्तव्येन त्वरो युक्तः। विभाषाध्यं दो ६२। ६७ गवाध्यदोः

२ पापञ्चशित्पिनि ६२। ६८ वायनापितः। वायाणकं इति प्रतिपदो

गोत्रवाचिनि अनेवादि
वाचिनि एव ब्राह्मण
योऽपरतः = ६

कस्येव ग्रहाण्यष्टी समासेन। गोत्राने वासिमाणवब्राह्मणे बुद्धेये।

चोत्रपदे X २
नस्योक्ते ग्रंथे अत्राया

धारा ६९ भाव्यासोऽमृतः सुमृतोऽन्यस्य भाव्याप्रधानं यादोपः। अने

X त X ६
दक्षेण प्रोक्तं दाक्षेन दधी
ते दाक्षः = ५

वासी कुमारी दाताः प्रोदनमाणिनीयाः। कुमाय्यादिलाभकामाय

मसत्त्वा मपिकुमार्या

दाद्यादिप्रोक्तानि शास्त्राण्यधीयते तत्र वंदिष्यते। भिदा माणवः भि

दिलाभकामः संसत्र
प्रवर्तते तत्र वंदिष्य
ते = ५

तां लप्ये ह मिति माणवः भयब्राह्मणः भयेन ब्राह्मणः सम्पद्यते। गो

त्रादिषु किम् दासी प्रोत्रियः दोषे किम् परमब्राह्मणः। प्रकृति मेरेये

धारा ७० मद्यविशेषो मेरेयः मधु मेरेयः मधुविकारस्य मध्वङ्गम् प्रकृ

यो ३ ब्राह्मणः सत्राजं जदि भयेन ब्राह्मणचारं करोति = ३
सुराव्यतिरिक्तं मद्यं मेरेयम् = २

अंगमारभकं वद्वने स्वरूपवि
धिनितासार्थम् = अंगानि तदर्थं
रंभकपूर्वपदानाद्युदात्तानि = २

2

२३

तत्पुरुषश्चेदन्तोस
नः = ४

व्यवस्थापितं = ६

निकिम् परममैरेयः मैरेयेकिम् पुण्यासवः भक्ताख्यासंदर्भेषु धार
॥ ७१ भक्तमन्त्रे भिक्षाकंसः भिक्षाकंसः भिक्षादयोन्मविशेषाः भिक्षा
ख्याकिम् समाश्रयालयः समश्रानं समाश्रयति क्रियामात्रमुच्यते
तदर्थेषु किम् भिक्षाप्रियः वृद्धीरियमत्र पूर्वपदमनोदात्तम् गो
विशालसिंहसैन्धवेष्टुपमाने धार ॥ ७२ धान्यगवः गोविशालः तृण
सिंहः सक्तुसैन्धवः धान्यगोदिवेति विशालः व्याघ्रादिः गवांकृत्यास
निवेक्षितंधान्यंधान्यगवश्चेतोच्यते उपमाने किम् परमसिंहः
॥ प्रकेजीविकार्थे धार ॥ ७३ दन्तलेखकः यस्य दन्तलेखनेन जीवि
का नित्यं कीडेति समासः प्रकेकिम् रमणीयकर्ता जीविका
र्थे किम् इतुभक्षिकां मेधारयसि प्राचीं कीडयाम् धार ॥ ७४ प्राग्दे
शवासिनां यात्रीगतद्विनि समासे प्रकप्रत्ययान्तै परे पूर्वमा
द्युदात्तं स्यात् उदात्तकपुंष्यभञ्जिका संज्ञायामिति एवल् प्राचीं

नित्यं कीडेति समासः = १

२३

धृतिरयो गेह्यस्मिन् युक्तः अधिकृतकचकः युक्त इति स्त्रैः सिद्धं समा
धो देवादि कः प्राप्नोते पक्षी समाधि तत्परता स्वरितेन प्रथम योगः संबंधमा
त्रम् = २

3

कर्म एषा = ३

हृत्वा मन्त्रेण एषा न संवेदरा कृत्स्नरो न भवति तन्नुवायः शिस्मिनि किम् काण्डलावः
नोयुक्त = ५

मनुविस्तारे किन्तु तति
वीक्षानां बंधनरञ्जः = १

किम् जीवपुत्रप्रचायिका इयमुदीचां कीडा। कीडयां किम् तव पुष्यप्रचा
यिका। पर्यायेण तुल्य। अणि निधुं कै ६। २। ७५ अस्मिन्ने परे नियुक्तवाचि
निसमासे पूर्वमाद्युदात्तम् ध्वजधारः निधुं कै किम् काण्डलावः। शि
स्मिनि वा कृजः ६। २। ७६ शिल्पि वाचि निसमासे अस्मिन्ने परे पूर्वमाद्युदा
त्तम् सवेदरा कृत्स्नरो न भवति तन्नुवायः शिस्मिनि किम् काण्डलावः
अकृजः किम् कुम्भकारः। संज्ञायाञ्च ६। २। ७७ अस्मिन्ने परे। तन्नु
वायो नाम कुम्भः अकृज इत्येव रघुकारो नाम ब्राह्मणः। गोतनिय
वम्पले ६। २। ७८ गोपालः तन्निपालः यवपालः अनियुक्तार्थो यो
गः गो इति किम् वत्सपालः पालेति किम् गोरक्षः। एति ६। २। ७९
पुष्यहारी। उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव ६। २। ८० उपमानवाचि पूर्व
लित्यन्ते परे अद्युदात्तम् उष्ट्रकोशी। ध्वांक्षरावी। उपमानग्रहणम्
स्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम्। शब्दार्थप्रकृतौ किम् वृकं

कर्तव्यं पमान इति लिनिः

कृत्स्नरावभवतीति = १

असतिप्रकृतिग्रहो शब्दार्थान्तरोपोनिस्तदनेउत्तरपदे इत्यर्थो विज्ञायेत तथाच यत्राणि धातूपसर्गसमुदायाश्च शब्दार्थान्तरो
पोनिस्तत्राणि स्यात् कृद्ग्रहणगतीतिपरिभाषया निम्नलोत्तरपदत्वानंवायोनं प्रकृतिग्रहो नूनभवति यश्चाशब्द
र्थो धातूपसर्गसमुदायो न ततो ए निर्विहित इति भावः = ११ वां किम् शब्दार्थप्रकृतोत्पमानमेवेत्येव नियमो मा भूत् = १

२४

वञ्ची प्रकृतिग्रहां किम् अकृतिरेव यत्रोपसर्गनिरपेक्षा शब्दार्थान्तरेव यत्तमासस्वरपवापकृ
था स्यात् इह मा भूत् गर्दभोच्चारी युक्ता रो ह्यदयश्च धार १८१ आद्युदात्ताः किन्तु तदपवादो यम् २

यात्रकादित्याम्बु
समासो यम् = ३
सप्तम्या जनेऽः = ४

युक्ता रो ही आगतयो धी दीर्होता दीर्घकाशानुबन्धवदन्ते धार १८२
कुंटीजः काशजः तुषजः भाष्टजः वरजः अन्यात्पूर्ववद्वचः धार १८३ व लीगवादिषु पुंसां गर्भा
द्वचः पूर्वस्यान्यात्पूर्वपदमुदात्तञ्जे उत्तरपदे उपसरजः आमलकीजः धानायप्रथममुपसर
वद्वचः किम् दग्धजानितृणानि ग्रामे निवसन्तः धार १८४ ग्रामेपदे ह्युत्पन्नजानः उपस
वपदमुदात्तम् तच्चेति वसद्यचिन मदनग्रामः ग्रामशब्दो जसम्पूर्वा रजः = ५

पदेनेति यच्छी समासः
= ६

वी देवग्रामः देवस्वामिकः अनिवसन्तः किम् दक्षिग्रामः दक्षिनिवा दक्षयोनिवसन्त्यस्मि
स घोषादिषु च धार १८५ दक्षिघोषः दक्षिकटः दक्षिद्रुदः धात्र्या
दयः शालाया मू धार १८६ धात्रिशाला व्याडिशाला यदापिशालानाः
समासो न पुंसं कलिङ्गो भवति तदापितत्पुरुषैः शालायां न पुंसक इत्यस्मा
पूर्वविप्रतिषेधेनायमेव स्वरः धात्रिशालम् प्रत्येव द्रुमक कर्षदीना

विभाषा सेनासुरेति

तत्रास्यावकाशः = २ योनपुंसकलिङ्गो न धात्रिशाला तत्पुरुषैः शालायामित्यस्याव २४
काशीति = २

प-९

पंचभूतानीति उ शस्त्रस्यार्थेऽप्युक्तं उद्देशस्तु
 नाममात्रेण वस्तुसंकीर्तने पंचभूतानि पृथिव्यतेनोवा
 काशानीति दशदि दिगपश्चिमोत्तरोर्ध्वमिति च
 चदि कश्चात्तु यन्मैत्रित्यवायवीशानाधमचविदिक इति ।
 एवं दर्शयितुं हेतुानि गुरुभृगुभोमरविचंद्रबुधशनि यद
 ति देवताभिः कृते धिवारनक्षत्रात् नीति कालः भूत
 भवव्यवर्तमानात्मकः वर्णः पीतश्चेतरश्च कृष्ण इति
 पंचपक्षिणः लावलं अग्रे स्यथैवैत्रमिति पंचपक्षिणामि
 त्रामित्रभावाऽग्रे स्यथैव धातुरिति मूलजीवधातूपलक्ष्यक
 लिङ्गादयः इति कृते नपुंसकात्मकः आदिशब्दादन्येपि वा

तानि दशदिक् निदिनानि च कोलो
 वर्णवर्तमाने धातुलिङ्गादयः क्रमात् ४ पश्चा
 कल ४ दिज्जासंज्ञाचदेहसंज्ञापि च चरितानि च सर्वा
 णि वक्ष्यन्ते वर्णकं क्रमात् ५ ॥

धव्याः ४ पश्चादिति द्विपदचतुष्यदां ३ जज्ञेदज
 जरायुतो द्विजादयः जातिः ब्राह्मणक्षत्र वैश्यशू य
 द्राण्यजादयः देहसंज्ञा देहांगानां सम्यक्प्रका
 रेण कल्पना चरितानि कोऽर्थः पंचपक्षिणो भोजना
 दिपंचावस्थात्मकानि रतानि सर्वाण्यप्यौचित्यार
 यित्वा पश्चाच्चतुःश्लोकीक्रमेण वर्णकं नामाक्षरं व
 दत्त इति क्रमेणाग्रे वक्ष्यते इत्युद्देशस्तु ॥ ५ ॥

अकारः श्येन इति प्रारब्धः ॥ इकारः पिंगलः उका
 रो वायसः काकः एकारः कुकुटस्ताम्रशेखरः ओकारो
 नीलकंठो मयूरः एवं ये च स्वर्गाणां संज्ञा रते ॥
 भू एव पंचयाक्षभ्यः सर्वेषां पदार्थानां विचारः कर्तव्यः
 सर्वेषां मेतेष्वंतर्भावित्वात् ६ दितिः प्रागमरेज्येति
 अकारः स्वरः ॥ तद्वितितत्त्वं प्राक्दिक् रुर्देवता वि
 तितत्त्वं च पीतवर्णिकाठिन्यं मत्पाषाणादियु
 तं जीवचिंतायां भूचरत्वं अस्थिमांसं सायुतक
 रोमयुतं पंचावस्थामुक्त्रमेण जातव्यं मूलचिंताभे
 यधर्मः प्राक्दिक् तद्रतं वस्तु जातव्यं अमरेज्योगु

अकारः श्येनः प्रारब्धः ॥ इकारः पिंगलस्तथा
 उकारो वायसश्चैव एकारस्ताम्रशेखरः ६
 ओकारो नीलकंठश्च वर्णानां पक्षि संज्ञकाः ६॥
 दितिः प्रागमरेज्यश्च जलं दक्षिणादिभूगुः ॥
 वह्निः ॥ आदरास्तुर्वीयूदकचन्द्रमाः प्रवि
 गगनं च चतुष्कोणं मध्ये सूर्यसुतः क्रमात् ८॥२

रुर्देवतातेन पीतवर्णं धातुचिंतायां सुवर्णं पुष्यकर
 तादिकं जीवचिंतायां इन्द्रादयो देवता मूलचिंतायां
 कल्पवृक्षादयः इकारः स्वरश्चैव जलतत्त्वं सीता
 ढ्यं देवतं मूलवर्णं समुद्रनद्यादियुतं जलचरत्वं

रेतः। यत्स्वेदलासारक्तयुतं पंचावस्थासुक्रमेण ज्ञा-
तव्यं जीवचिंतामोहधर्मः दक्षिणदिक्तद्रुतं वस्तु-
ज्ञातव्यं भृगुमुक्तादेवतातेन शुक्तवर्णधातुचिंतायां
वज्रमौक्तिकादिकं जीवचिंतायां देत्यादयः मूल-
चिंतायां पद्मादयः उकारस्वरश्चेतिवहितत्वं
उद्दमाहं प्रकाशत्वं रक्तवर्णदीपादियुतं तेजोरूप-
त्वं तु धातुवानिद्राकांत्यालस्ययुतं वस्थासुक्रमेण ज्ञा- पंचा
तव्यं धातुचिंता क्रोधधर्मः पश्चिमदिक्तद्रुतं व-
स्तुज्ञातव्यं भौतेदेवतासूर्यश्चरक्तवर्ण धातुचिंता-
यां माणिक्यादिकं जीवचिंतायां सूर्यादयः मूलचिं-
तायां विद्रुमादयः एकारस्वरश्चेतवायुतत्वं स्पृ-
शीहृद्यमप्यतं हरिद्वर्णकंपादियुतं वेगं च तं।
धावर्णप्रसरण उत्क्रमणचलन संकोचनयतं
पंचावस्थासुक्रमेण ज्ञातव्यं मूलजीवचिंता।
कामधर्मः उदग्दिक्तद्रुतं वस्तुज्ञातव्यं चन्द्रमा-
देवतावधश्चशुक्तवर्ण धातुचिंतायां रजता-
दिकं जीवचिंतायां भूतप्रेतपिशाचादिकं मूल।
चिंतायां वल्लीमुष्पादिकं ओकारस्वरश्चेत-
व्याकाशतत्वं शब्दाह्यवर्तुलाकारं कृष्णवर्णं।
स्थिरयुतं प्रचंचलत्वं कमंडरहृदयकं ठ २
सु

शिरोयुतं पंचावस्था मुक्रमेण ज्ञातव्यं ज्ञेयवधा
 तु चिंतालोभधर्मः मध्यमदिकृतज्ञतवरुज्ञान
 व्यं शनिदेवताकृष्णवर्णधातुचिंतायां नीलवाम
 णिलोहादि ज्ञेयचिंतायां श्वगादिकं मूलचिं
 तायां अमरवल्ली जादिकं एवं पंचभूतानामुद
 येवरत्नानां ज्ञानं भवति यादं अंतरमिति प्रकारः
 पृथिवी प्राची इकारो दक्षिणा जलं उकारः पश्चि
 मश्चाग्नि रेकारो वायु रूतरे ओकारो य चतुष्को
 णः प्राकाशं तत्तमेव च नेरुडः पिं नः कः कः कु
 कटश्च शिखी तथा इन्द्रादिषु महादि दृचतुष्को
 णे तथा शिखी इति ८ ॥ -

प्रथमारविरक्तौ च द्वितीया चन्द्र द्विजो

तृतीया गुह्यारश्च चतुर्थी भुगुवासरे २

पंचमी भेदवारश्च षष्ठीणां क्रमशस्तथा ॥

प्रथमेति यदा प्रथमा कोर्यो नंदातिथिः वारविर
 क्तौ वारोस्तः तदा दश्येन स्योदयः यदा द्वितीया भ
 द्रातिथिः वाचन्द्रचन्द्रजो वारोस्तः तदा पिङ्गलस्योद
 यः यदा तृतीया जयातिथिः वागुरुवारः तदा वाय
 सस्योदयः यदा चतुर्थी रिक्तातिथिः वा शुक्रवारः

काकस्य वृश्चिको मेघसिंहे च परिकीर्तितौ ॥ १२ ॥

कन्यामिथुनकर्कश्च कुकटपरिकीर्तितः

मयूरस्य धटनक्रः कथ्यालग्नश्च राक्रमार ॥ १३ ॥

यौ ~~रागा~~ ~~विचार~~ ~~स्योदयः~~
~~यौ~~ ~~रागा~~ ~~विचार~~ ~~स्योदयः~~
 र्येनस्तत्काललग्नपक्षी भवति यदा तुला वृषौ स्यात्
 तां तदा पिंगलस्योदयः पिंगलस्तत्काललग्नपक्षी भ
 वति यदा वृश्चिकमेघसिंहाः स्युस्तदा काकस्योद
 यः काकस्तत्काललग्नपक्षी भवति यदा कन्यामिथु
 नस्युस्तदा कुकटस्योदयः कुकटस्तत्काल
 लग्नपक्षी भवति यदा धटनक्रो स्यातामयूरस्योदयः
 मयूरस्तत्काललग्नपक्षी भवति एवं नृपे सुपक्षिणामु
 चेज्जात्वा प्रारूढप्रसक्तव्यः प्रारूढप्रसक्तव्येति प
 लं व्याख्यातमेव ॥ १३ ॥

प्रकारो मेघसिंहालिङ्गं कन्यायुग्मक

कर्कटः उकारश्च धनुर्मीनौ एकार

स्य तुला वृषौ ॥ १४ ॥ प्रोकारो मृगकुंभौ

च इत्येवं पाक्षिराशयः ॥ १५ ॥ ॥ ॥

प०
४

प्रकारोमेवसिंहेति मेवसिंहवृश्चिं राशयस्युः
तदाशेषेनपमं यदाकंन्यापि युनककंराश
यस्युः तदधिगलपक्षीभवति यदाधनुर्मीनोस्या
तां दाकाकपक्षीभवति यदातुलावृषोस्यातांतदा
कुंकुटपक्षीभा यि यदामृगकुंभोस्यातांतदामयू
रपक्षीभवति एवंयदिणाराशयः आदौप
छकस्यतिथिवारनक्षत्रलग्नराशिपक्षिणो ज्ञात्वा
तेभ्यः पक्षिभ्यः यात्रायुद्धविवाहादिशुभाशुभका
र्येषुविचारः कर्तव्यः वर्तमानकालेयेपक्षिणः
संतितेयोवलावलंमित्रामित्रभावंचदृष्ट्वा शुभाशुभं
फलं वदेत् पछकस्यसनामतः येपक्षिणः तिथि
वारनक्षत्रलग्नराशितोयेपक्षिणो भवन्ति तेषामादौ
भोजनावस्थाभवति अन्येषोयात्राद्यवस्थाभवन्ति
शुक्लकृष्णपक्षसूत्रक्रमान्भ्यां ज्ञातव्या मूकप्रमेना
माक्षराणिज्ञात्वा प्रथमाक्षरंतिथिखगस्यवर्गतो द्विती
याक्षरंवारखगस्यवर्गतस्तृतीयाक्षरंनक्षत्रखगस्यव
र्गतश्चतुर्थीक्षरंलग्नखगस्यवर्गतः पंचमाक्षरं रा
शिखगस्यवर्गतः षष्ठं जमेहलसमेवर्गेवलावलंमि
त्रामित्रभावंसूत्रेषुदृष्ट्वाक्षराणिवदेत् पंचाक्षरपर्यं
तेनामप्रसिद्धं भवति अथदधिकतिथिनक्षत्रवारलग्न
राशिभ्यः सूत्राणिकल्पयित्वा षट्षट्ठट्टिकावर्तेन
भोजनादिपंचपंचावस्थाः पक्षिणोविचारणीयाः तेभ्यः प्र

भूतेमयूरकुञ्जोऽस्यातां तदा भूत
कालस्य पदार्थे गोधव्यः यदि कुकुटो भवति तदा त
वर्तमानकालस्य १५ यदि श्येनः स्यात् तदा भविष्यस्याधो
क्रमेण प्रकृतस्य पदार्थज्ञानं कालगतं ज्ञातव्यं यो वर्तमानो
न भवति तदा वलावलमित्रा मित्रभावे विचारणीयं श्ये
नो हिरण्यवर्णं ति यदा श्येनो भवति तदा हिरण्यवत् सुव
र्णवत् पीतवर्णं ज्ञातव्यम् पिङ्गलश्च सुक्लवर्णवायसश्च

भूतेमयूरकुञ्जो च कुकुटो वर्तमानकः १५

वायसः श्येनराट् स्यातां वर्तमान भविष्यकौ

श्येनो हिरण्यवर्णश्च पिङ्गलः सुक्लवर्णकः

६ हरित्काकोतिरक्तश्च कुकुटः श्यामयुकः

शिरवी ॥ =

हरिद्वर्णं कुकुटश्च द्रक्तवर्णमयूरश्च कृष्णवर्णः
न युक् शब्दे मयूरवत् चित्रविचित्रवर्ण एतानि वा
र्णानि धातुमूलजीवचिंतायां जानीयात् यदान
मिलंति तदा वलावलमित्रा मित्रभावेन जानीयात् ॥ =

काको वलीतु सर्वेभ्यस्ततः श्येनो हि दुर्व

लः १० पिङ्गलो दुर्वलः श्यामो कुकुटस्तो भवति

रितः नीलकंठश्च सर्वेभ्यो दुर्वलो भवति ध्रुव

३१८

काकोवलीति सर्वेभ्यः पक्षिभ्यः काकोवलीभवति ततः
 श्येनोदुर्वलोभवति ॥ ५ ॥ श्येनोदुर्वलोभवति ताभ्यांकाक
 श्येनाभ्यांफिंगलोदुर्वलः ॥ प्रत्याभ्यांवली तेभ्यः काकश्येन
 फिंगलेभ्यः कुक्कुटोदुर्वलः ॥ अन्यस्माद्वली एतेभ्यः सर्वेभ्यो
 मयूरोदुर्वलः एतेषां नैसर्गिकं वलं कार्यं कार्ये भुविचार
 णीयं शत्रुमित्रादिभावयक्तं फलं वक्तव्यं एते पक्षिणः
 भोजनात् ॥ ५ ॥ सुनिवलाः सवला संभवन्ति सवलाः
 निवलाः भवन्ति भोजनतः पात्रायां वलवः यत्रा
 ॥ ५ ॥ राज्यवलीराज्यतः स्वप्ने निर्वली स्वप्नतः मृतो नि
 र्वली तत्कालप्रप्ते वलावलं वीक्ष्य फलं ब्रूयात् मूक
 प्रप्ते ये वलिनः संति तेषां मादौ वर्गे ग्रास्यः पुनः त
 स्य मित्रोपत्रवलीभवति तत्रानुत्तमे वर्गे ॥ ५ ॥ ग्रा
 स्यः पुनः रुलं मध्ये व ॥ ५ ॥ विचारणीयम् तदक्षरं
 ब्रूयात् एवं खरवर्णपक्षिणा वलावलं मित्रा मित्रा
 भावं च वीक्ष्य नामाक्षराणां वर्णानि कथयेत् य. प
 दी पक्षे समागतं रु ॥ ५ ॥ धर्मः पक्षी तस्य खरः त
 स्मिन्वर्णे यो जननीयः एवं क्रमेण प्रप्तेषां मपि वर्ग
 वर्णाः ग्रास्याः ॥ ५ ॥ =

मित्रो मयूरः श्येनेति श्येनस्य प्रथममित्रो मयूरः द्विती-
 यः पिंगलः सुहृन्मित्रः कुक्कुटवायसो शत्रुभवतः पिंग-
 लस्य श्येनो प्रथममित्रः द्वितीयः ~~मयूरः~~ श्येनको-
 शशत्रुः कुक्कुटसूतीयो मयूरः काकशत्रुः काक-
 स्य मित्रो मयूरः श्येनकुक्कुटपिंगलाः शत्रवः कुक्कुटस्य
 प्रथममित्रो मयूरः द्वितीयः पिंगलः श्येनकाको शत्रुभ-
 वतः मयूरस्य सर्वमित्राः कार्यकार्ये ~~कस्यपि~~ ६२
 क्षिणः ये मित्राः संति ते शुण्वकार्यं कर्तव्यं च शत्रव-
 स्तेषु कार्यं न कर्तव्यं अवस्था सुवलावलमघिवी-
 मित्रो मयूरः श्येनस्य शत्रुः कुक्कुटवायसो
 सुहृदौ पिंगलस्येनो मयूरारुणशैषरो-
 १९ वा कस्य शत्रवो नित्यं पिंगलस्येनकुक्कु-
 टाः कुक्कुटस्य पिप् स्यातां सर्वदा श्येन-
 वायसो २० नीलकंठस्य सुहृदौ सदा कु-
 कुटपिंगलौ ॥

गीयं मूकप्रहमे प्रथमाक्षरेणः स्वरो भवति सुस्वरः ।
 पक्षी भवति अनुत्तमे हलसमेवर्गे यस्य स्वरः स्याधः
 प्रथमाक्षरो भवति सोऽक्षरपक्षी भवति तयोर्मध्ये ।
 यो चलवान् तस्मात्प्रसंविचारणीयम् प्रथमाक्ष-
 रं मित्रं श्येनकुक्कुटयोः समधर्मता नौ परस्परं वा ।

य-
६

ॐ अन्यतमोऽन्तमेवर्गगृहीतः स्वरं युक्तं भवति
 तदा मित्रा मित्रांतरादपि वर्गवर्णो ग्राह्यः यदा
 प्रथमाक्षरं शत्रुयुक्तं भवति तदा शत्रोः शत्रुतरां
 तरादपि वर्गवर्णो ग्राह्यः अन्यतमोऽन्तमेवर्गं शत्रुमि
 त्रभावेन ये वर्गवर्णः कथितास्ते ग्राह्याः प्रथमस्य
 प्रथमाक्षरे स्वरवर्णरूपो द्वौपदितो भवतः तयो
 र्मध्ये यो बलवान् तस्य प्रथमं वर्गं ग्राह्यः पुनः
 द्वितीयस्य पुनः शत्रुमित्रभावतः एवैकमेव नामा
 क्षरं पर्यंतं विचारणीयम् ॥ = २८

श्येनो मूलं भवेत्कुजो जीवो धातुश्च गयः
 २१ कुकुटो मूलजीवो तु जीवधातुश्चिरं तिष्ठ
 क ऊर्ध्वं दृष्टिर्भवेत् जीवग्रधो दृष्टिश्च मूल
 के २२ 'तुश्च समतिर्यक् च दूतचेष्टस्य ल
 क्षणं श्येनो नरो बधूकुजो पुरुषो वाय
 सस्तथा २३ कुकुटः स्त्री पुमां सो तु शि
 रवं किवलेक्षणः ॥ =

श्येनो मूलमिति प्रथमस्य प्रथमाक्षरे षडाक्षर
 पक्षीवली भवति तदाक्षर पक्षी तो मूलजीवधा
 तु चिंता ज्ञातव्या यद्यक्षर वली भवति तदाक्षर प
 क्षी तो ज्ञातव्या यदि द्वौ वलि नोनस्तः तदा तयोः
 मित्राभ्यां मूलादि चिंता ज्ञातव्या प्रथमस्य प्रथमा

पत्नी

चतुष्यादेति चतुराशीतिलक्षजीवयोनिपातांस्वेद
 जजरायुजोद्भिज्जजीवचिंतायां द्विपदचतुष्यदवश्यद
 बहुपादापदजीवानां पंचपक्षिक्रमेण विचारः कर्त्तव्यः
 व्यः प्रज्जः सूर्यपक्षिकीटादयः स्वेदजाः जूकचि
 म्नादयः जरायुजाः मनुष्यपश्यादयः बुद्धिजाः
 तृणवृक्षलतादयः चतुर्विधेषु जीवेषु श्वेनादिक्र
 मेण द्विपदादि भवन्ति यदा पिंगलः तदा चतुष्यदः
 यदा श्येनवायसौस्तस्तदा द्विपदो भवतः यदा कु

चतुष्याः पिंगलो ज्ञेयो द्विपदो श्येनवाय
 सौ २४ ताम्रचूडस्तथा शृंगी शिखंडी
 पक्षिजोरगो श्येनकुजो द्विजश्वेथो मही
 पालस्तुवायसः २५ ताम्रचूडो वनिकूष्म
 द्रो नीलकंठो न्यजातिजः श्येनो मुखकंठ
 वा हूकुजो वक्षस्तुवायसः २६ कुक्कुटः
 पृथिव्यागस्तु शिखी पादयुगंक्रमात् ३
 क्ता न्येतानि कार्याणि प्रवक्ष्यंते समासतः
 २७ भोजनं गमनं शयनं निद्रा मरणमेव च
 एतानि षड्विर्नीडिभिः स्यन्ते पक्षिणः क्र
 मात् २८ ॥

कुटः तदाष्टमीयदामयूरः तदापक्षजोरगोभवतः
लभयतिभ्योपिजीततेदः मेघवृषसिंहधनार्द्धमा
करार्द्धेषुचतुष्टयदः मिथुनकन्यातुलाकुम्भे बुद्धिप
दः कर्कटश्चक्रयोः कीटः वरुणादः मीनोप
दः इतिशेषेन कुजोइति श्येनकुजोस्यातांतदा
ब्राह्मणवर्णः वायसश्चैतदाक्षत्रियवर्णः कुकु
टश्चैतदा वैश्यवर्णः नीलकंठश्चैतदाशूद्रवर्णः श्रो
मृंदेरुमिति सूत्रे पूर्ववर्णभ्यः शूद्रः परार्द्धवर्णभ्यो
त्यजइति श्येनो मुखइतिपिंगलकंठवाहवायसः व
रुः कुकुटः पृथिविभागः मयूरः यादयुगमिति क्रमा
नज्ञेयं उक्तान्येतानि कार्याणि समासतोऽग्रे वक्ष्यंते
२० भोजनमिति श्येनादिपंचपक्षिणां भोजने भग्नं
राज्ये निद्रामरणमिति पंचपंचावस्था एकैकघटिका
द्वादशयलप्रमाणेन भवति यद्विः नडीभिः दिवसेयं
चादत्ताः त्रिंशत् घटीषु भवन्ति यस्य खगस्योदयो
भवन्ति तस्यैकघटिकाद्वादशयलपर्यन्तं भोजनाव
स्था भवति एवंक्रमेण अन्येषां चतुर्णां गमनाद्यव
स्था तस्यां तरोदये भवन्ति एवं त्रिंशत् घटीषु पंचप
क्षिणां पंचपंचावस्था रात्रावपि भवन्ति अग्रे स्पष्टी
कृताः षट्षट् घटी प्रमाणेन पंचावर्तेषु पंचसु
त्राण्यपि अग्रे वक्ष्यन्ति २८॥

क्षरे श्येनो भवति तदा मूलं ज्ञातव्यं पिंगलश्चेत्तदा जीव
 चिंता वायसश्चेत्तदा धातुचिंता २१ कुक्कुटश्चेत्तदा
 मूलजीवो भवतः अनुत्तमे हलसमेव श्येनवर्गस्या
 क्षरेः मूलं पिंगलस्याक्षरेः धातुः कुक्कुटमयूराक्षरेः तयोः
 यदुक्ता चिंता सामिश्रिता भवति एवमयूरस्यायिमयूरश्चे
 तदा जीवधातुं ज्ञातव्याविति कुक्कुटश्चेत्तदा वायसश्चा
 न्मूलस्य पूर्वार्द्धे मूलं उत्तरार्द्धे जीवः मयूरस्य पूर्वार्द्धे
 जीवः उत्तरार्द्धे धातुः एवमनुत्तमे वर्गस्य इति उर्ध्वदृष्टि
 रिति २५ दूतस्य पूर्वार्द्धे कस्योर्ध्वदृष्टिर्भवति तदा जीव
 चिंता यदोर्ध्वदृष्टिर्भवति तदा मूलचिंता यदा समतिथ्य
 र्दृष्टिर्भवति तदा धातुचिंता एव दूतचेष्टालक्षणेन जी
 वादिचिंता ज्ञातव्या श्येनो नर इति मूकप्रसेवसूनां
 लिंगज्ञानं यदा श्येनः प्रथमस्य प्रथमाक्षरे भवति तदा
 पुरुषः यदा पिंगलश्चेत्तदा स्त्री यदा कुक्कुटश्चेत्तदा पु
 रुषः २६ यदा कुक्कुटः तदा स्त्री पुमांसो मिश्रितौ यदा
 शिखंडी मयूरः तदा कुवलेक्षणः कोर्यः २७ सितं व
 ले कुवले कुवलवदीक्षणे विद्यते यस्य सः कुवलेक्षणः
 स्त्रीवः एवं वसूनां लिंगज्ञानं ज्ञात्वा तदनुसारेणोत्प्रेर्य
 २७ पूर्वार्द्धे मूलं उत्तरार्द्धे धातुः ॥

जीवः
 वायस
 स्यात्
 रेः x

६२

म.

16

७

७